

בכבודי לא מחיתם!

ויהי בימים ההם, ומלך אין בישראל (יט, א).

גם פרשה אחרונה זו שבספר שופטים מתוכחתו של הנביא שמואל, כותב הספר, היא, הבא להזהיר את ישראל מפני הירידה מסגולתו ומקדושתו. וכבר ראינו למעלה — בפרשת פסל מיכה — שמעשה חמור זה של "פילגש בגבעה" היה אחרי מותו של יהושע בן נון, בימי שעבוד כושן רשעתים (עיי"ש מסד"ע וכיאור הגר"א). וכן כבר נזכרנו שם לדעת, כי הגורם לירידה היה הישארותם של עמי כנען בארץ, בזמן שכבר היה בכוחם של ישראל להחרימם. וכן אמר באותו זמן המלאך שעלה מן הגלגל אל הבוכים: "ואתם לא תכרתו ברית לישבי הארץ הזאת... ולא שמעתם בקולי! מה זאת עשיתם?! " (ב, א-ב).

ויתערבו בגוים, וילמדו מעשיהם, ויטמאו במעשיהם, ויזנו במעלליהם (תהלים קו, לה-מ). ועל מעשים ומעללים טמאים אלה הזהירה תורה "וכמעשה ארץ כנען, אשר אני מביא אתכם שמה, לא תעשו, ובחקתיהם לא תלכו" (ויקרא יח, ג), וכן "אל תטמאו בכל אלה, כי בכל אלה נטמאו הגוים, אשר אני משלח מפניכם. ותטמא הארץ, ואפקד עונה עליה וגו'" (שם כד-כה).

הגבעה אשר לבנימין סמוכה היא ליבוס. כאשר האיש ופילגשו ונערו היו קרובים ליבוס נאמר "והיום רד מאד" (יט, יא), וכאשר הגיעו לגבעה נאמר "ותבא להם השמש" (יד), משמע שמהלך מועט ביניהם. ויבוס — היא ירושלים — עדיין "עיר נכרי, אשר לא מבני ישראל הנה" (יב) היתה אז, ואפילו בעיר עצמה, ולא רק במצודת היבוס, לא התיישבו עדיין¹. כי הרי מפסוקנו מוכיח "סדר עולם", שמעשה פילגש בגבעה היה בתחילת ימי השופטים, כי מהיותה עדיין עיר

1. ראה בספרנו על ספר יהושע בענין זה, עמ' קנט.

של נכרים, לא רצו ללון בה (עיי"ש בביאור הגר"א). ורק לאחר מעשה זה נכבשה בידי בני יהודה, ושרפוה באש (לעיל א, ח).

אולי ניתן בכך להבין במידת מה, הכיצד זה נעשתה הנבלה המחרידה ההיא בעיר של ישראל, הכיצד נוהגים מקצת מאנשי העיר כמנהגי סדום וכמעשה ארץ כנען וחוקותיהם במקומם, והכיצד לא התעוררו בני בנימין דיים להעניש את הפושעים הללו בכל חומר הדין? השכנות עם הכנענים אשר ביבוס היא שגרמה — לא השמידו את העמים, אשר אמר ה' להם (תהלים קו, לה).

אך אין בדברים האלה שום הסבר לאסון הנורא והמזעזע כל נפש מִישראל שנגזר על עם ישראל כולו כתוצאה מהנבלה האיומה. מלחמת אחים עקובה מדם — כארבעים אלף מִישראל, וכעשרים וחמישה אלף מבנימין — הכחדת רובו של שבט מִישראל, וחורבן של כמה ערים מוקפות חומה בארץ ישראל (מגילה ד ע"א). מה חרי האף הגדול הזה? על מה עשה ה' ככה לדור ההוא?

ועל דבר זה נענשו אנשי פילגש בגבעה. אמר להן הקב"ה:

בכבודי לא מחיתם — על כבודו של בשר ודם מחיתם?!

(פרש"י: על פסלו של מיכה, שלא מיחו ישראל בידו, נענשו אנשי פילגש

בגבעה, שנפלו ביד בנימין, והרגו מהם ארבעים אלף. ועי' גם פדר"א פל"ח).

(סנהדרין קג ע"ב)

אוצר החכמה

בוא וראה, כמה מוטעים הם תפיסותיהם ומושגיהם של בני אדם! בעיניהם חיי בני אדם, ולא כל שכן חייו של אדם מִישראל, ורדיפת השלום, הם ערכים תורתיים העומדים מעל לכל. והנה לימדונו חז"ל, שמעליהם עומד הערך העליון של "כבוד שמים". "כל הנקרא בשמי, ולכבודי בראתיו, יצרתיו אף עשיתיו (ישעיה מג, ז) — כל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו" (יומא לח ע"א; אבות פ"ו מ"א). "פֶּלַעַל ה' למענהו (משלי טז, ז) — כל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו" (יומא שם). וכן כתב רמב"ן:

וכוונת כל המצוות, שנאמין באלקינו, ונודה אליו שהוא בראנו. והיא כוונת היצירה. שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין א-ל עליון חפץ בתחתונים, מלבד שידע האדם ויודה לאלוקיו שבראו.

(רמב"ן שמות יג, טז)

בפסל מיכה היה משום מיעוט כבוד שמים (ראה לעיל), וכל שבטי ישראל היו חייבים למחות כנגדו, ולא מיחו. ואף על פי כן נתבעו על כך רק כאשר כן מיחו כנגד פגיעה בכבוד בשר ודם. כי המבין

שיש למחות, חייב קודם כל למחות כנגד מיעוט כבוד שמים, ורק אחרי כן ימחה גם כנגד מיעוט כבוד בשר ודם. ואם הבינו ישראל למחות כנגד מעשה הנבלה בגבעה, ועדיין לא הבינו למחות כנגד הסטייה החמורה והנוראה מעבודת ה' שבפסל מיכה, הרי הם כאילו ממשיכים, ועוד מגדילים, את אשמתם הגדולה ש"בכבודי לא מחיתם". כי הרי נתברר, שכל המחאה שכנגד הזלזול בכבוד האדם אינה נובעת מהמעין הטהור של יראת ה' ושל אמונה בבורא עולם, אשר ברא את האדם בצלם אלוקים, אלא מתוך רגש אנושי, שלא נבחן בכור המבחן של דעת תורה ושל דין תורה.

רמב"ן עוד מוסיף על הסברו של רש"י (שם בסנהדרין):

והנה שתי הכתות (= שבטי ישראל ושבט בנימין) ראויות להיענש: כי בנימין מרשיע, שאינו חושש לייסר^[לפי החכמה] הרשעים, ולא לגעור בהם כלל, וישראל עושין מלחמה שלא מן הדין (ועוד נזון בכך בע"ה להלן), וגם את פי ה' לא שאלו בזה. וכו'. והנה הלך ה' עם שניהם בקרי, והניחם למקרים. וכו'. והנה ישראל, כאשר הוכו מכה רבה, נודעה להם שגגתם, כי עשו מלחמה עם אחיהם שלא ברשות גבוה ושלא כדין תורה וכו'. וביום השלישי גזרו תענית, ויצומו ויבכו לפני ה' (כ, כו), והקריבו עולות לכפר על הרהורי הלב, אשר בטחו בזרעם, והקריבו שלמים וכו'.

ומה נכבדו דברי רבותינו, שהיה הקצף בפסלו של מיכה. אמר הקב"ה: בכבודי לא מחיתם — במחוייבי מיתה ופושטים ידיהן בעיקר — בכבוד בשר ודם מחיתם, יותר משורת הדין. ועל כן סיכל עצת שתי הכתות, ואימץ את לבכם, ולא זכרו ברית אחים.

(רמב"ן בראשית יט, ח)

הטענה היתה לא רק על ישראל אלא גם על שבט בנימין. לא רק הארבעים אלף מישראל, אלא גם העשרים וחמשה אלף מבנימין נפלו משום "בכבודי לא מחיתם". הסתלקה מישראל ההשגחה המיוחדת, והם ניתנו למקרי העולם, למלחמות שבהם הגיבורים מנצחים, ושבהם נופלים רבים. ודרך הענישה היתה באימוץ הלב, המביא לידי טעויות ושגגות בהבנת רצון ה"ת.

חז"ל, ברצונם ללמדנו את הלכת המוסרי שבכתבי הקודש, חיפשו ומצאו גם את הסיבות והגורמים לקהות החושים כלפי כבוד שמים של אותו דור. וחס ושלום, אל נא נבין את דבריהם כמשמעותם הפשוטה, כי אין בידינו ובמושגינו להבין את רוממות גדולי הדור ההוא. דור של נסים גלויים ודור של השראת השכינה

בשילה. דבריהם נאמרו רק לשבר את האוזן מה שיכולה להבין, וכך עלינו לקבלם.²

ובכן, נביא כאן פעם נוספת את דברי התנא דבי אליהו:

¹¹²³⁴⁵⁶⁷ושמא תאמר: אותן שבעים אלף (המספר מעוגל כלפי מעלה) שנהרגו

בגבעת בנימין, מפני מה נהרגו?

לפי שהיה להם לסנהדרי גדולה, שהניח משה ויהושע, ופינחס

בן אלעזר עמהם, היה להם לילך ולקשור חבלים של ברזל

במתניהם, ולהגביה בגדיהם למעלה מארכובותיהן, ויחזרו בכל

עירות ישראל — יום אחד ללכיש יום אחד לבית אל, יום

אחד לחברון יום אחד לירושלים, וכן בכל מקומות ישראל

— וילמדו את ישראל דרך ארץ בשנה ובשנים ובשלוש, עד

שיתישבו ישראל בארצם, כדי שיתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה

בעולמות כולן שברא מסוף העולם ועד סופו. והם לא עשו כן,

וכו'.

וכשעשו בני בנימין דברים מכוערים ודברים שאינם ראויים,

באותה שעה ביקש הקב"ה להחריב את כל העולם כולו. אמר

הקב"ה: לא נתתי לאלו את ארץ ישראל אלא כדי שיקראו וישנו

ויעסקו בתורה, כל ענין בזמנו, וילמדו דרך ארץ. וכו'. לפיכך

בגבעת בנימין, שלא היו עוסקין בתורה ובדרך ארץ, נתקבצו

ויצאו למלחמה, ונהרגו בהם שבעים אלף. ומי הרג את כל אלה?

הוי אומר: לא הרג אותן אלא הסנהדרי הגדולה, שהניח משה

ויהושע, ופינחס בן אלעזר.

(תדב"א פרק יא)

אכן, אפילו אם לא נרע להשכיל ולהבין דברים חמורים אלה לכל

עומקם, הרי הם יכולים להעמידנו על הגורמים שהביאו לידי מיעוט

כבוד שמים:

א. אפילו דור שראה את יד ה' בכל המעשים הנפלאים במדבר

ובכניסה לארץ, זקוק להדרכה מתמדת וחוזרת בתורה

שבכתב ושבע"פ ובדרך ארץ מפי גדולי הדור, כדי שיתגדל

ויתקדש שמו של הקב"ה.

ב. מלבד העיסוק בתורה יש לעסוק גם בדרך ארץ, כדי שיישובם

של ישראל בארץ ישראל יהיה מיוסד על מכוננו, ובו יתקדש שם

ה'.

2. ראה לעיל במבוא לספר ובפרשה הדנה בשעבוד כושן רשעתים.

ג. בני ישראל לא זכו במתנת ארץ ישראל אלא כדי שיקראו ויעסקו בתורה, וישנו הלכותיה, וילמדו דרך ארץ.
ד. ועל כולם — בהיעדר כל אלה אין בכלל ערך לקיום העולם. ובאותה שעה ביקש הקב"ה להחריב את כל העולם כולו.

והדברים מוסברים בדברי רמב"ן:

כי החפץ ביצירה שיברכו עליה לשמו הגדול. משם יהיה קיום העולם. ואם לאו — יתעלה בשמו הגדול, ומסתלקת השכינה מישראל.

(רמב"ן ויקרא כ, ג;

וכן ראה רמב"ן דברים לב, כו)

אמור מעתה, התביעה התמורה "בכבודי לא מחיתם" היתה יכולה להיות דוקא כלפי אותם דורות, תלמידיהם של משה רבנו ויהושע בן נון, שראו את מעשי ה' הגדולים. אלו נתבעו על ירידה ממעלתם הנשגבה כתוצאה מחוסר תשומת לב לחובתם להפיץ תורה ודרך ארץ בכל שכבות העם³. הם לא היו ערים דיים לסכנות האורבות לכנסת ישראל כולה ממעשיהם של יחידים, הפוגעים בכבוד שמים. הוא החרי האף הגדול הזה.

על פי הסבר זה מצאו חז"ל כאן מקום ללמד זכות על כלל ישראל ולחוס על כבודם. ובכך גם הסבירו חז"ל את מיקומה של פרשתנו בסוף הספר, ולא לפי סדר זמנה, בתחילת ימי השופטים. המדרש שהובא לעיל מסיים פרשה זו במלים אלה:

ופילגש בגבעה בימי כושן רשעתים היתה. וכי מה טיבה של אותה פילגש, שהביאוה ונתנוה אצל שופטי ישראל?
אלא לפי שרחמיו של הקב"ה מרובין על ישראל לעולם, אמר הקב"ה: שמא יאמרו העכו"ם, עדיין לא נכנסו ישראל בארצם, וקלקלו מעשיהם! לפיכך הביאוה ונתנוה אצל שופטי ישראל. ברוך המקום, ברוך הוא, שרחמיו מרובין על ישראל לעולם, וחס על כבודן של ישראל בכל מקומות מושבותיהן.

(תדב"א שם)

3. וראה מה שהבאנו מדברי ספורנו בפ' האזינו, לעיל כפרק ב.

כלומר, לא כעדר בלי רועה קלקלו מעשיהם, אלא "אשמותיהם של ישראל תלויים בראשי דייניהם" (ספרי דברים יג). לפיכך נכתבה פרשה זו אצל שופטי ישראל.

ותזנה עליו פילגשו

מעשה נדון בפרטי הפרשה, כמעשים ובתוצאותיהם. ויהי איש לוי גר בירכתי הר אפרים, ויקח לו אשה פילגש מבית לחם יהודה. ותזנה עליו פילגשו ותלך מאתו אל בית אביה, אל בית לחם יהודה וגו'. ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לבה להשיבה וגו' (יט, א-ג).

מהו דינה של פילגש? האם הקשר בין האיש לבין פילגשו הוא קשר של אישות ממש, וממילא אם זנתה תחתיו היא אסורה לו, ואם כן מדוע הלך האיש אחריה להשיבה אליו? ואם תאמר, שלא כדין עשה, מדוע לא מיחו בו העדה לאחר שנתגלה קלוננו, ומיחו רק בעושי מעשה הנבלה בגבעה? ואם אין ביניהם קשר של אישות, מהו זה שאומר הפסוק "ותזנה עליו"? אם אין דינה כאשת איש, גם זנות אין כאן. וממילא ניאלץ לפרש את לשון הפסוק, בדרך העברה, לענין אחר.

ראשית דבר, נעיין במהות דינה של פילגש, ובמה שונה דינה מאשה אחרת.

מאי נשים ומאי פילגשים? אמר רב יהודה אמר רב: נשים בכתובה ובקידושין, פילגשים בלא כתובה ובלא קידושין.

(סנהדרין כא ע"א)

ובתלמוד ירושלמי מצאנו מחלוקת בענין זה, ושתי השיטות שם דלא כבבלי:

ואיזו היא אשה ואיזו היא פילגש? רבי מאיר אומר: אשה יש לה כתובה, פילגש אין לה כתובה. רבי יודה אומר: אחת זו ואחת זו יש לה כתובה, אשה יש לה כתובה ותנאי כתובה, פילגש יש לה כתובה ואין לה תנאי כתובה (ועיי"ש "שיירי קרבן" ו"מראה הפנים").

(ירושלמי כתובות פ"ה ה"ב)

4. וראה ב"אגרות משה" יו"ד ח"ב סי' קן בסוף, דמוכיח מתוס' גיטין ו ע"ב דאיש זה כשר היה, ולא היה חשוד לעבור אפילו על מנהג. ועי' גם מהרש"ל ברכות סא ע"א, המעלה סברא שהאיש בפרשתנו היה אלקנה, אביו של שמואל.

משמע דלשתי הדיעות שכירושלמי מקודשת הפילגש לאישה, והיא אשת איש גמורה, לעומת דעת הבבלי שפילגש היא בלי קידושין. והנה רש"י בפירושו לתורה (בראשית כה, ו) מביא את שיטת רבי מאיר שכירושלמי, אף על פי שהוא מסתמך בפירושו על הבבלי. ולשיטתו, דפילגש אף היא בקידושין, היתה איפוא הפילגש דנן אשתו של הלוי לכל דבר בקידושין גמורים. ואם כן לא ניתן לפרש את הפסוק "ותזנה עליו" כמשמעו, כי הרי אז היתה אסורה עליו, ולמה הלך להחזירה מבית אביה? ואכן מפרש רש"י כאן: זנתה מביתו אל החוץ. כל לשון "זנות" אינה אלא לשון יוצאת וכו'. ולפי זה תהיה הסיפא של הפסוק "ותלך מאתו אל בית אביה" הפירוש של הרישא "ותזנה עליו".

אוצר החכמה

לעומת רש"י פוסק הרמב"ם כשיטת הבבלי (לפי הנוסח שבידינו): וכן לוקח (המלך) מכל גבול ישראל נשים ופילגשים. נשים בכתובה וקידושין, ופילגשים בלא כתובה ובלא קידושין, אלא בייחוד בלבד קונה אותה, ומותרת לו. אבל ההדיוט אסור בפילגש. וכו'. (ר"ם הלכות מלכים פ"ד ה"ד;

ועיי"ש בכ"מ)

לשיטת רמב"ם אין פילגש אלא מיוחדת לאיש, ללא דיני אישות. היוצא מדבריו, שגם לדעתו אין להבין את הפסוק "ותזנה עליו"

אוצר החכמה

5. ועיי"ש ברא"ם, דאולי היתה לו לרש"י גירסא אחרת בבבלי. ועיין גם בהשגת הראב"ד בהלכות אישות פ"א ה"ד ובמ"מ ובכ"מ שם. בכל אופן מביא הרא"ם ראיה לפירושו של רש"י מפרשתנו, דפילגש היא בקידושין, כי הכתוב קראו "אישה" (ג), ולאביה קרא "חותנו" (ד), והאיש ביחס אליו נקרא "חתנו" (ה), ואין אישות וחותן וחתן אלא על ידי קידושין.

6. וכן כתב רמב"ן בתשובה (שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סי' רפ"ד): הא אילו רצה שתהיה לו פילגש, שלא תהא קנויה לו, ולא אסורה על אחרים, ולא קידש כלל, הרשות בידו. וכן כתב רמב"ן בענין הפילגש שבפרשתנו "פילגש היתה, ולא אשת איש" (בראשית יט, ח), ולכן הפקירו אותה, גם אישה וגם בעל הבית, בגבעה. אלא שרמב"ן חולק על רמב"ם, וסובר שפילגש מותרת גם להדיוט, ולא רק למלך כדברי רמב"ם. ועיי"ש בסוף דבריו בתשובה הג"ל: ואתה רבינו (הכוונה לרבינו יונה), ה' יחיך, במקומך תזהירם מן הפילגש, שאם ידעו ההיתר, יזנו ויפרצו, ויבואו עליהן בנדות. ועיין גם בשו"ת הרדב"ז (אלף רצ"ה נרכ"ד), דסובר לשיטת רמב"ם דאמנם הפילגש מותרת להדיוט מדאורייתא, אלא דרבנן גזרו בה משום שבושה מלטבול, ולא גזרו במלך. ומעשה פילגש בגבעה לפני גזירה זו היתה.

פילגשו" כמשמעו, כי אם אישות אין כאן, גם זנות אין כאן, כפי שכתב רמב"ן "ולא אסורה על אחריים"⁷. ויכולים אנו לפרש את הפסוק כפירושו של רש"י, שיצאה מביתו לבית אביה, או כדברי רדב"ז (שו"ת הרדב"ז, אלף רצ"ה (רכ"ד)), "דמפני שייחודה לעצמו קרינן לה זנות, וכו', אעפ"י שאז"ל שלא היתה זנות ממש, מכל מקום פשטיה דקרא הכי משמע".

אולם חז"ל לא הסתפקו בעצם העובדה שהפילגש עזבה את בית אישה, אלא הם העמיקו חקר, מדוע חזרה הפילגש אל בית אביה? ולמדו ממנה לקח לדורות.⁸

ותזנה עליו פילגשו. רבי אביתר אמר: זכוב מצא לה (רש"י:

בקערה); רבי יונתן אמר: נימא (= שעה) מצא לה. (ועיי"ש בתוס'

דשניהם דרשו את המלה "ותזנה").

ואשכחיה רבי אביתר לאליהו. אמר ליה: מאי קא עביד הקב"ה

(כמה הוא עוסק)?

אמר ליה: עסיק בפילגש בגבעה. (אמר ליה): ומאי קאמר (הקב"ה)?

אמר ליה: "אביתר בני כך הוא אומר, יונתן בני כך הוא אומר".

אמר ליה (רבי אביתר לאליהו): ח"ו, ומי איכא ספיקא קמי שמיא?

אמר ליה (אליהו לרבי אביתר): אלו ואלו דברי אלוקים חיים הן

— זכוב מצא ולא הקפיד, נימא מצא והקפיד. (ועיי"ש בהמשך, ¹²³⁴⁵⁶⁷אח"כ

מדוע הקפיד יותר בנימא מבזכוב).

אמר רב חיסדא: לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו,

שהרי פילגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה — והפילה

כמה רבבות מישראל!

(גיטין ו ע"ב)⁸

7. ואין להקשות מפילגשי דוד, שאבשלום בא אליהן (שמ"ב טז, כב), ולכן הזניחן דוד עד יום מותן (שם כ, ג), ומדוע לא החזירן, הרי לא נאסרו עליו? כי הן לא היו אסורות על דוד מצד זנות, אלא משום כלי מלך שנשתמש בהן הדיוט, שאסור למלך להשתמש בהם, או שדוד אסרן על עצמו מטעם אחר. עיין ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ג, ורד"ק שמ"ב שם. וראה גם תוס' גיטין ו ע"ב (ד"ה זכוב), דסובר "דאפילו פילגשים לא היה דרכם להחזיר אחרי זנותם".

8. ראוי לשים לב, דמכאן תשובה לשואלים, הכיצד ייתכן שתחול מחלוקת בין החכמים במעשה שהיה, כאשר מסורתו של חכם זה סותרת כביכול את מסורתו של חכם אחר? כי זו היתה כוונת שאלתו של רבי אביתר לאליהו, כי לא ייתכן שבשמים יש ספק במעשה שהיה. והתשובה היתה, ששתי המסורות היו נכונות כשלעצמן. ואכמ"ל.

הנה נחלקו חכמי התלמוד בסוגייתנו, ואף הקב"ה כביכול "עוסק" באותה פרשה.

והעולה מדבריהם, שהאיש הקפיד יותר מדי, והטיל על פילגשו אימה יתירה בגלל מעשים שלא ייעשו מצד עצמם, אבל לא התירו לו להטיל את אותה האימה היתירה. ולכן עזבה הפילגש את אישה, וחזרה לבית אביה. והראיה, הרי האיש הלך אחריה מירכתי אפרים עד בית לחם "לדבר על לבה, להשיבה", דהיינו לפייסה על התנהגותו הוא כלפיה. ועוד, הכתיב "להשיבו" מלמדנו, שהוא ביקש לדבר על לבה, שהיא תסכים להשיבו אליה. משמע שהוא הבין שנהג כלפיה שלא כהוגן (ראה רד"ק). ונראה שגם האשה וגם אביה היו כבר מוכנים להתפייס אחרי ארבעה חדשים⁹ של הרגעת הרוחות, כי כן נאמר ותביאהו בית אביה, ויראהו אבי הנערה, וישמח לקראתו (יט, ג). ואילו היתה הקפידה של האיש על פילגשו עוון חמור של זנות, לא היה מקום כלל להתפייסות.

ולא בכדי האריכו הכתובים (מפסוק ד עד פסוק ט) בתיאור התעכבותו של האיש בבית חותנו. כי אילו ביקש הנביא ללמדנו רק על הנבלה בגבעה ועל תוצאותיה, היה די לו להמשיך – אחרי פסוק א – "וילך האיש עם פילגשו ונערו בדרך, ויבא עד נוכח יבוס וגו'" (פסוק י), כי מאי נפקא מינה בסיבות הליכתם ואיחורם? אלא ללמדנו על דרכי שלום הבית ועל הצורך להתפייס על הקפדה יתירה, ושהתפייסות הביאה לידי התקרבות מחודשת.

ועוד נשים לב, שהכתובים חוזרים שש פעמים על כינוי "אבי הנערה" (פסוקים ג, ד, ה, ו, ח, ט), אף על פי שהיה די לכנותו "חותנו". משמע, שעדיין נערה היתה, וברשות אביה היתה, וברצותו נותנה לו וברצותו מונעה ממנו. ולכן היה צריך לפייס לא רק את האשה, אלא גם את אביה. ועוד, כינוי זה מזכירנו את פרשת המוציא שם רע על אשתו (דברים כב, יג-יט), כי גם שם חוזר כינוי זה כמה פעמים, והמוציא שם רע נענש על הכלמת אשתו ואביה.

מכל מקום למדנו מפרשתנו, שאימה יתירה שמטיל האיש בתוך ביתו עלולה להיות הגורם לתוצאות חמורות ביותר, מלבד הפרת שלום הבית. וכך ממשיכה שם הגמרא:

אמר רב יהודה אמר רב: כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו,

סוף הוא בא לידי שלוש עבירות — גילוי עריות ושפיכות דמים וחילול שבת.

(גיטין שם)

רש"י מפרש מאמר זה בדרך כלל, שלא בהתייחס דוקא לפילגש בגבעה. אבל בעלי התוספות מצאו ששלוש העבירות החמורות הללו היו תוצאות הקפדתו של האיש-הלוי¹⁰.

והנה לכאורה לא נגרמו דברים אלה רק כתוצאה מהקפדתו של האיש-הלוי, והסיבות העיקריות לאירועים אלו, היו התעכבותו חמישה ימים בבית חותנו אשר בבית לחם, וחוסר סבלנותו לשהות שם עוד לילה אחד. ועוד יש לשאול, וכי הוא, האיש-הלוי, בא לידי שלוש עבירות, הרי שבט בנימין ושבטי ישראל הם שבאו לידי כך? ועוד, הרי כבר ראינו למעלה, שהגורם לכל מה שאירע היה "בכבודי לא מחיתם", ועל שלא הפיצו תורה ודרך ארץ בישראל?

אלא דבר גדול לימדנו חז"ל. אילולא הקפדתו והאימה היתירה, לא היתה הפילגש חוזרת לבית אביה, ולא היה צריך לבוא אחריה לפייסה. וממילא לא היה יוצא לדרך לפנות ערב, ולא היה צריך ללון בגבעת בנימין, ובני הבליעל שבגבעה לא היה בידם לעשות מזימתם השפלה. השתלשלות כזאת, ומה עלול להיות נגרם בגרמא דגרמא, לא היתה יכולה לעלות בשום אופן על דעתו של בשר ודם. ובכל זאת — "סוף הוא בא לידי שלוש עבירות" ו"הפילה כמה רבבות מישראל"!

לפי דרכנו למדנו, שמראים לנו כאן את התוצאות — אפילו כאלו שאינן יכולות לעלות על הדעת — של פגם במידות וביחסי בני אדם. התביעה היא על המידות עצמן, וההוכחה על הסכנות שבפגמים כאלה מראים לנו בתוצאותיהם. האיש בהקפדתו לא היה אלא "הכלי" שבידי מסבב הסיבות, שבבחירתו גרם בעקיפין לנבלה שבגבעה ולאסון מלחמת האחים¹¹.

10. בנוגע לחילול שבת מביאים תוס' את סד"ע, שפילגש בגבעה בשבת היה (ולא מצאתי בסד"ע, וראה חידושי היעב"ץ שם). ולפי גי' ר"ח היה שם חילול ה'.
11. בדומה מצאנו בגיטין נו ע"א: אמר רבי יוחנן: "ענוותנותו (= סבלנותו, שסבל את זה ולא הרגו — רש"י) של רבי זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו, שרפה את היכלנו, והגליתנו מארצנו", אעפ"י שהחורבן נגזר בגלל שנאת חינוס (יומא ט ע"ב). וכן מצאנו בנדה סא ע"א, שהנביא כתב "פגרי האנשים, אשר הכה ביד גדליה" (ירמיה מא, ט), אעפ"י שישמעאל בן נתניה הרגם, מפני שהיה לו לגדליה לחרש לדברי יוחנן בן קרח, על אף שאסור לקבל לשון הרע.

מכניסי אורחים

מדרכם של כתבי הקודש לרמוז לנו על כוונותיהם, בהשתמשם בביטויים ובדפוסים לשון, בהזכרת מקומות ואנשים, כדי לעורר בלב הקורא זכרון אירוע אחר או זכרוננו של איש אחר, אשר בהם נתפרשו כוונות אלה.

פרשתנו מלאה רמזים כאלה, וזאת עוד לפני שנגיע להשוואת מעשה הגבעה למעשה סדום. מלבד סמיכות הפרשיות של פסל מיכה לפרשת הפילגש, יכולים אנו למצוא גם רמזים אחרים לקשר שבין שתי הפרשיות:

"ויהי איש ^{לוי} ויהי איש לוי (בעל הפילגש) והאיש (מכניס האורח) מהר אפרים, גר בירכתי הר אפרים מהר אפרים, והוא ושמו מיכיהו" (יט, א). גר בגבעה (יט, טז). (יז, א).

שלושה אנשים שונים, העומדים במרכז האירועים, הם מהר אפרים על שנים מהם נאמר שהיו מכניסי אורחים — מיכה, שפתו היתה מצויה לעוברי דרכים, והאיש הזקן שגר בגבעה. והאיש הלוי בעל הפילגש, והנער הלוי מבית לחם, היו זקוקים להכנסת אורחים של אל¹².

"ויהי נער מבית לחם ויהי איש לוי, גר בירכתי הר יהודה, ממשפחת יהודה, והוא אפרים, ויקח לו אשה פילגש לוי, והוא גר שם" (יז, ז). מבית לחם יהודה (יט, א).

הנער הלוי ששימש בבית מיכה בא מבית לחם יהודה, והאיש הלוי שבפרשתנו לקח לו פילגש מאותה עיר. ושניהם לא היו תושבים במקומותיהם, אלא גרים, אולי משום שהיו "לויים מסכבים על הגרנות" (תנחומא ויחי י), ולכן נזקקו פעמים רבות להכנסת אורחים אצל תושבי המקומות השונים.

"וילך האיש (הלוי שבא לבית מיכה) מהעיר, מבית לחם יהודה וגו', ויבא הר אפרים וגו'" (יז, ח) — וגם האיש-הלוי שבפרשתנו התחיל את הליכתו הגורלית מבית לחם יהודה לשוב לביתו שבהר אפרים,

12. ואולי כאן המקום להזכיר, שגם אלקנה, אביו של הנביא שמואל, היה לוי מהר אפרים (שמ"א א, א), וגם הוא הלך לבית ה' אשר בשילה (שם ג) כמו האיש הלוי שבפרשתנו (יט, יח). וראה רד"ק ורלב"ג שמ"א א, א. ועי' "חכמת שלמה" למהרש"ל ברכות סא ע"א.

פילגש בגבעה / שטו

ושניהם מצאו בית מכנים אורחים, וממנו התחילה פורענותם של שניהם.

הנה כי כן רומז לנו סגנון פרשתנו ותוכנו על מעלתם של מכניסי האורחים – מיכה ויהונתן, אביה של הפילגש והזקן בגבעה – לעומת בני הבליעל שבגבעת בנימין.
ואם בהכנסת אורחים קא עסקינן, מי לנו גדול במידה זו מאברהם אבינו, וממנו למד תלמידו וכן אחיו לוט. גם לכך רומזים פסוקינו:

<p>ויפצר בו חתנו, וישב וילן שם (יט, ז)</p>	<p>"ויפצר בם מאד, ויסרו אליו (אל לוט), ויבאו אל ביתו" (בראשית יט, ג)</p>
--	--

<p>ויאמר אבי הנערה אל חתנו: סעד לבך פת לחם, ואחר תלכו (יט, ה) לינו נא וגו', והשכמתם מחר לדרככם וגו' (יט, ט) ויאמר האיש הזקן וגו' רק ברחוב אל תלן (יט, ט)</p>	<p>"ואקחה פת לחם, וסעדו לבכם, אחר תעברו" (בראשית יח, ה) "ולינו ורחצו רגליכם, והשכמתם והלכתם לדרככם" (בראשית יט, ב) "ויאמרו (המלאכים אל לוט) לא, כי ברחוב נלין" (בראשית שם).</p>
--	---

כמה נאים הם מעשיהם של זרע אברהם, פיתם מצויה לעוברי דרכים, וגדולה לגימה שמקרכת את הרחוקים. ועל כולם, דברי האיש הזקן: שלום לך, רק כל מחסורך עלי! (יט, כ). ואולי לא בא כל הסיפור הארוך על הכנסת האורחים של החותן מבית לחם ושל האיש הזקן בגבעה, אלא להגדיל את פליאתו והשתוממותו על השחיתות הנוראה של בני הבליעל אשר בגבעה. כלומר, ראו נא! בבית לחם שביהודה, בבית מיכה ובירכתי הר אפרים לא פשה הנגע, שם יודעים בדרך ארץ ונוהגים במידת החסד של אברהם אבינו.
האיש הלוי היה בטוח במידה זו של ישראל, ולכן לא רצה לסור אל עיר היבוס, כי היא עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה (יט, יב), אלא, ועברנו עד גבעה – ולנו בגבעה או ברמה (יב-ג). הוא לא היה יכול להעלות על הדעת שבגבעה לא יקבלו אותם בסבר פנים יפות. משמע שמנהגי סדום שנהגו שם טרם היו ידועים בציבור.

והנה אכזבה מרה: ויסרו שם לבוא ללון בגבעה, ויבא וישב ברחב העיר (יט, טו). רחוב העיר הוא הככר הרחבה שליד שער העיר,

שבה מתנהלים עסקי העיר, ובה עוברים ושבים בני העיר (ראה נחמיה ח. א-ג; שם טז; איוב כט, ז). ונראה שהיה המנהג בישראל, שהאורח הנוטה ללון יושב שם, ומצפה להזמנת אחד מבני העיר לבוא וללון בביתו. אך בגבעה — אין איש מאסף אותם הביתה ללון (שם). עדיין אין זו נבלה ושחיתות, אלא אדישות והתעלמות ממעשה החסד¹³. ורק בכך היו נגועים כל בני הגבעה אשר לבנימין.

כלתה הרגל מן השוק, השמש שקעה¹², והדמדומים פרושים על הגבעה, ועדיין יושבים להם בודדים ברחבה הריקה מאדם האיש ופילגשו, ונערו עם צמד החמורים טעונים לחם ויין, תבן ומספוא. לא חסר להם דבר, אלא מקום לינה.

רק איש אחד, שאינו מבני המקום, נוהג כבן ישראל: והנה איש זקן בא מן מעשהו מן השדה בערב. והאיש מהר אפרים, והוא גר בגבעה, ואנשי המקום בני ימיני. וישא עיניו, וירא את האיש האורח ברחוב העיר, ויאמר האיש הזקן: אנה תלך? ומאין תבא? (יט, טז-יז). אמנם הוא זקן, והוא עייף מעבודתו בשדה, והוא מאחר דרכו מעבודתו יותר מכל בני העיר. אבל הוא הראשון השם לב לאורחים. הוא אינו אדיש, אלא מתעניין הוא במעשיהם של הזרים היושבים מוזנחים ברחובה של עיר: אנה תלך, ומאין תבוא? הנה אתם עוברי אורח, אין לכם קרובים בעיר, ואינכם מחפשים עבודה להתיישב בעיר, ואם כן, מה מעשיכם בדרך זו שאתם הולכים בה? ומדוע אתם יושבים כאילו מנודים כאן ברחוב העיר בשעות הערב?

ויאמר אליו: עברים אנחנו מבית לחם יהודה עד ירכתי הר אפרים — משם אנכי — ואלך עד בית לחם יהודה. ואת בית ה' אני הלך. ואין איש מאסף אותי הביתה (יט, יח).

קטרוג חמור אנו שומעים כאן כלפי בני העיר. הוא אינו יודע שאותו איש זקן אינו מבני המקום. במקומנו, ביהודה ובאפרים, נוהגים אחרת בעוברי אורח, אבל פה, בעיר של בנימין, אין מכנים אורח. ועוד, הרי עיר זו בדרך לבית ה' אשר בשילה היא, ובודאי עליכם לכבד את עולי הרגל לבית ה' (ראה רד"ק).

ואם תאמר, אולי קמצנים הם בני העיר, וחוששים הם מפני ההוצאות המרובות שעליהם להוציא על כל עולי הרגל ועוברי האורח.

13. ראה לשון רמב"ן: הרשעים ההם לא היה רעתם לכלות הרגל ממקומם (כמו בסדרם) — בראשית יט. ח.

אין הדבר כן, כי בני העיר ראו שחמורינו חבושים כל טוב למחייתנו: וגם תבן גם מספוא יש לחמורנו, וגם לחם ויין יש לי ולאמתך, ולנער עם עבדיך (ראה שני פירושים ברד"ק) — אין מחסור כל דבר (יט, יט).

האיש הזקן אינו משיב על דבריו, ואינו מתרץ את קשיחות לבם של יושבי עירו. הוא מכיר אותם ואת טיבם, אבל למה לו להוסיף על הקטרוג? ¹²³⁴⁵⁶⁷הזמנתו קצרה היא, ואומרת הכל: ויאמר האיש הזקן, שלום לך! רק כל מחסורך עלי, רק ברחוב אל תלך! (יט, כ).

אצילות ורוחב לב בלבד אנו שומעים בהזמנתו. הוא אינו מתכבד בקלון אנשי העיר. בשתיקתו הוא כאילו אומר: מה לך לתהות על קנקנם? למה לקטרג? ¹²³⁴⁵⁶⁷הריני מזמין אותך לביתי — שלום לך! — ודי בכך. ומה שנוגע לדבריך "אין מחסור כל דבר", הרי חסר לך מקום לינה, ועל כך הוא משיב לו בסגנונו "רק כל מחסורך עלי — ¹²³⁴⁵⁶⁷דהיינו — רק ברחוב אל תלך" (ראה "מצודת דוד").

לפירוש זה להזמנתו יקשה קצת הפסוק הבא: ויביאהו לביתו, ויבל לחמורים (כא), משמע, שהזקן כלל משלו את הבליל לחמורים. והרי הלוי אמר לו "וגם תבן גם מספוא יש לחמורנו", משמע שאין לו מחסור בהם, ולמה נתן להם הזקן משלו?¹⁴ ואולי ניתן לומר, שלוי זה נהג מנהג דרך ארץ, הנלמד מהתורה במקרה דומה:

נעברה נא בארצך וגו' ולא נשתה מי באר (כמדבר כ, יז) — מי בורות היה צריך לומר! למדך תורה דרך ארץ, שההולך לארץ שאינה שלו, ויש בידו צרכיו, לא יאכל ממה שיש בידו, אלא שלו יהא מונח, ויקנה מן החנוני, בשביל לההנותו.

(תנחומא חוקת יב)

אמנם אין שני מקרים אלה דומים לגמרי, כי שם מידת דרך ארץ היא להנות את החנוני שמלאכתו בכך להרויח מהאורחים, והאיש הזקן לא היתה מלאכתו בכך, אלא לשם מצוה התכוון. ולא מצאנו בפירוש מנהג כזה בהלכות הכנסת אורחים. אולם לאחר שהזקן הזמינו לביתו ברוחב לב ובנפש חפצה — "כל מחסורך עלי" — ניתן אולי לומר,

14. וראה רי"א דמפרש "כל מחסורך" לגבי בשר ופירות שלא הביא אותם אתו. ויקשה עליו ג"כ מה שהקשינו על בעל "המצודות". וראה מלבי"ם דמפרש שהזקן התנה עם הלוי שכל מחסורו יהיה עליו, ורק כך יקיים מצות הכנסת אורחים כראוי.

שהלוי ביקש להנותו מנכסיו. מה הוא גומל אתו חסד ומכניסו לביתו, אף הוא גומל לו כגמולו הטוב, ומהנהו מנכסיו. ולכן נתן לו להכין את מאכל הבהמות, וישלם לו.

אכן, לא רק מכנים אורחים היה אותו זקן אלמוני מהר אפרים, אשר גר בגבעת בנימין, כיאה לבני בניו של אברהם אבינו, אלא הוא השכיל גם להשתיק את הקטרוג על בני העיר, על בלי הגיד לו אשר הוא עצמו אינו מבני העיר.

תנ"ך / חכמה

כסדום היינו? !

תנ"ך / חכמה

האמנם כסדום היתה עיר בישראל? האם השתמש הנביא בפרשתנו באותן לשונות כמו במעשה סדום, כדי להשוות ביניהם; או אולי, להיפך, הוא ביקש להצביע על השוני שביניהם? נקביל נא את שתי הפרשיות, ונעיין בהם:

בראשית יט

שופטים יט

ויעש להם משתה ... ויאכלו. טרם ישכבו

המה מטיבים את לבם

תנ"ך / חכמה

והנה אנשי העיר, אנשי בני בליעל

נסבו על הבית, מנער ועד זקן, כל העם מקצה. ויקראו אל לוט,

נסבו את הבית, מתדפקים על הדלת. ויאמרו אל האיש, בעל הבית הזקן,

ויאמרו לו:

לאמר:

איה האנשים אשר באו אליך הלילה?

הוצא את האיש אשר בא אל ביתך,

הוציאם אלינו, ונדעה אותם.

ונדענו.

ויצא אליהם לוט הפתחה, והדלת סגר אחריו.

ויצא אליהם האיש בעל הבית,

ויאמר:

ויאמר אליהם:

אל נא אחי תרעו!

אל אחי, אל תרעו נא!

— — —

אחרי אשר בא האיש אל ביתי,

— — —

אל תעשו את הנבלה הזאת.

הנה נא לי שתי בנות, אשר לא ידעו איש.

הנה בתי הבתולה ופילגשו,

אוציאה נא אותם, וענו אוציאה נא אתהן אליכם, אותם,

אוצר החכמה

ועשו להם הטוב בעיניכם. ועשו להן כטוב בעיניכם.

ולאיש הזה לא תעשו דבר רק לאנשים האל אל תעשו דבר, הנבלה הזאת.

— — —

ולא אבו האנשים לשמוע לו, כי על כן באו בצל קורתי. ויאמרו: גש הלאה! ויאמרו: האחד בא לגור, וישפוט שפוט, עתה נרע לך מהם.

אוצר החכמה

ויחזק האיש בפילגשו, ויוצא ויפצרו באיש בלוט מאד, ויגשו אליהם החורץ. לשבור הדלת.

אוצר החכמה

במבט ראשון השתלשלו הדברים בצורה שווה, אלא שבסדרם היו מלאכים, והם הצילו את לוט ואת בנותיו מידי אנשי העיר, ובגבעה לא היה מי שיציל את הפילגש.

אולם אם נעיין היטב בפרשתנו, נמצא שאין הדברים דומים כלל. וכבר כתב רמב"ן בענין זה:

ודע והבן, כי ענין פילגש בגבעה, אעפ"י שהוא נדמה לענין זה (סדרם), איננו כמוהו לרוע. כי הרשעים ההם (בגבעה) לא היה דעתם לכלות הרגל ממקומם. אבל היו שטופי זימה, ורצונם במשכב האיש האורח, וכאשר הוציאו אליהם פילגשו, נתפייסו בה. והאיש הזקן שאמר להם "הנה בתי הבתולה ופילגשהו, אוציאה נא אותם, ועשו להם הטוב בעיניכם", יודע היה שלא יחפצו בבתו, ולא יעשו עמה רעה, ועל כן לא אבו לשמוע לו. וכאשר הוציא את פילגשו לבדה, שתקו ממנו. וכו'. ובפרץ ההוא (בגבעה) עוד, לא היו בו כל אנשי העיר, כאשר בסדרם, שנאמר בו "מנער ועד זקן, כל העם מקצה", אבל בגבעה נאמר "והנה אנשי העיר, אנשי בני בליעל" — מקצתם, שהיו שרים ותקיפים בעיר, כמו שאמר האיש "ויקומו עלי בעלי הגבעה" (כ), ה), ועל כן לא מיחו האחרים בידם.

(רמב"ן בראשית יט, ח)

הדברים ברורים. כוונת אנשי סדרם היתה שונה לגמרי מכוונת בני הבליעל אשר בגבעה. בסדרם ביקשו לכלות הרגל ממקומם:

כי חשבו, שבעבור טובת ארצם, שהיא כגן ה', יבואו שם רבים. והם היו מואסי הצדקה. וכו'. והכתוב מעיד שזאת כוונתם,

שנאמר "הנה זה היה עון סדום אחותך, גאון שבעת לחם ושלות
 השקט היה לה ולבנותיה, ויד עני ואביון לא החזיקה" (יחזקאל טז,
 מט). ומה שאמר "רעים וחטאים לה' מאד" (בראשית יג, יג), שהיו
 מכעיסים בשלותם ובעינוי האביונים. (ועיי"ש כל ההמשך).

(רמב"ן בראשית יט, ה)

עיקר טענתם של אנשי סדום כלפי לוט היתה, שהכניס אורחים לביתו,
 בניגוד לחוקיהם. ולכן נקבצו ובאו כל העם מקצה, והתקיפו את לוט
 בגופו עד כדי סיכון חייו וחיי אורחיו. ולפיכך היה צריך לסגור את
 הדלת, ולבסוף ניגשו אפילו לשברה. בזה גם מובן הנימוק "כי על כן
 באו בצל קורתי", דבר שהזקן בגבעה אינו מדגיש. כאילו לוט רוצה
 לומר: החוקים שלכם נוגעים לציבור ברחוב. אבל מאחר שהם כבר
 באו אלי לביתי, אין לכם עוד רשות להתערב בחופש הפרט ובצנעת
 ביתו, במה שנעשה מאחורי הדלת. ועל כך הם משיבים "האחד
 בא לגור, וישפוט שפוט" — אתה אינך אלא גר בתוכנו, ואיך
 אתה מעיז לפרש כרצונך את חוקינו! אנו מבקשים לכלות הרגל
 ממקומנו, ואין שום הבדל היכן נמצאים האורחים. "עתה נרע לך
 מהם!" אתה הוא העובר על כוונתנו בחוק, ולכן נענישך עוד יותר
 מאשר את אורחך. אבל מזימתם "ונדעה אותם" לא היתה אלא פועל
 יוצא משחיתותם וממרידה בכל מידה אנושית.

על הצעתו של לוט להפקיר את בנותיו לא השיבו אלא "גש
 הלאה!", כלומר, לא הזנות היא עיקר כוונתנו, ואינך יכול לפתות
 אותנו בהן לוותר על עיקר כוונתנו, ולעזוב אותך לנפשך.

לעומת זאת, בגבעה לא באו כלל בטענה על הכנסת האורחים
 של הזקן. שם נקבצו רק בני הבליעל שבעיר — ולפי רמב"ן היו
 אלה תקיפי העיר — וכל מזימתם לא היתה אלא הזנות, כי היו
 שטופי זימה, כמעשה ארץ כנען, שראו אצל שכניהם שביבוס.
 הם לא נגשו לשבור את הדלת, אלא "מתדפקים על הדלת", כלומר,
 לא להעניש את מכניס האורחים ואת אורחיו, אלא למלא תאוותם
 באורחים, כאילו ברשות בעל הבית (אבל עיי' ת"י)¹⁵.

והאיש הזקן, בעל הבית, הכיר בטיבם של אלו, ולכן הוא מדגיש
 בדבריו אליהם את "הנבלה" ו"דבר הנבלה", משמע שסבר שיכולים

15. ומה שאמר אח"כ "אותי דמו להרוג" (כ, ה) כבר פירש שם בעל "המצודות":
 ברור היה אצלו, אם לא היה מניחם לעשות בו הנבלה הזאת, טרם נתפייסו
 בפילגשו. היו הורגים אותו.

פילגש בגבעה / שכא

מצב החכמה

לבוא אליהם בתוכחת מוסר כנגד תאוותם. ולכן הוא מוסיף גם בהצעתו להסתפק בבתו ובפילגש "וענו אותם", כאילו אומר להם: הרי הפריצות החולנית היא כל כוונתכם. אליבא דאמת, ידע הזקן שבתו לא תופקר, "שלא יחפצו בבתו" (רמב"ן), כי מוכרת היא בעיר, ואנה יוליכו חרפתם (ראה ר"א).

וכאשר האיש לא מצא דרך הצלה אחרת, והפקיר להם את פילגשו, עזבו את הבית, והגניחוהו לנפשו — וידעו אותה, ויתעללו בה כל הלילה עד הבוקר, וישלחוה בעלות השחר (יט, כה). שככה תאוותם הפרועה, ולא היה להם עוד דבר כנגד האורחים. הוי אומר, לא כסדום היתה הגבעה, שונה בהרבה היא השחתה אנושית ומוסרית של עיר שלמה מרדיפת התאוות של יחידים.

ויחזק האיש בפילגשו

וכאן מתעוררת השאלה: האם כהוגן עשה האיש הלוי? האם היה מותר לו להפקיר את פילגשו לזנות, ועוד כנגד רצונה, כדי להציל את עצמו?

החכמה

בקשר לשאלה זו כותב רמב"ן:

והאיש בעל הבית, גם האורת, כולם היו חפצים להציל את האיש בפילגשו, כי פילגש היתה, לא אשת איש, וכבר זנתה עליו.

(רמב"ן בראשית יט, ח)

לכאורה סותרים דבריו מיניה וביה. אם לא היתה אשת איש (וכבר הסברנו לעיל לשיטתו), אם כן מהי זנות זו שזנתה עליו? ואפילו אם נבאר דבריו כשיטת רדב"ז (ראה לעיל), על פי פשוטו של מקרא, ושתי דרכים שונות הן כאן בהנמקתו, וכי משום שזנתה פעם אחת, מותר להזנותה ולהפקירה גם להבא?¹⁶

ואם כוונת רמב"ן היא, שהפילגש עזבה אותו כבר פעם בעבר, כדברי חז"ל (ראה לעיל), הרי בינתיים כבר התפייסו, וכיצד ניתן לנמק בכך את הפקרתה נגד רצונה?

16. ע"כ מ'ה' יסודי התורה פ"ה ה"ה, מה שהביא בשם תשובת הרשב"א. וע"י "דגול מרכבה" (לבעל ה"נודע ביהודה") יו"ד קנ"ז, המקשה על הרשב"א מירושלמי. אבל ראה גם תשובת בנו בנו"ב תניינא יו"ד ע"ד, שגם אביו לא כתב אלא בענין שהיא מורגלת בכך. וממילא אין נפ"מ לעניינו.

כדי להבין את מעשהו של האיש, נתאר נא לעצמנו את שיקוליו באותו מצב ביש שלתוכו נקלע שלא באשמתו.

האיש הלוי זכה להכנסת אורחים נדיבה מצד הזקן, וחשב לפנות למחרת בבוקר לדרכו ולעירו. והנה מתנפל על הבית קהל פרוצים בני בליעל, אחוזים בטירוף התאוות, ותובעים בתוקף לעשות מזימתם השפלה בו בעצמו. מזימה מכוערת ביותר, ועליה יהיו כל הפושעים הללו חייבים כרת, אפילו בלא עדים (ויקרא יח, כב וכט), וסקילה בעדים ובהתראה (שם כ, יג). ולאחר נסיונו של המארח הזקן להוכיחם בתוכחות מוסר על מעשה הנבלה שהם זוממים, הבין האורח כי "בדברים לא יוסר עבד, כי יבין ואין מענה" (משלי כט, יט), כי עבדים הם ליצריהם האפלים, והסכנה לנפשו גדולה מאד. ולא רק סכנת הקלון והבושה, אלא סכנת נפשות ממש, כי אם יצליחו להתפרץ לבית ולתופסו, הוא יעמוד כנגדם, ומתוך טירוף תאוותם הם עלולים להורגו — "אותי דמו להרוג" (כ, ה; מ"ד). וגם לאחר זאת לא תנוח דעתם מבולמוסם, עד שיענו גם את פילגשו או את נערו.

ולעומת זאת — כך אולי שקל בדעתו — אם יוציא אליהם את פילגשו, והם רק יתעללו בה מתוך תאוותיהם השפלות, ולאחר מכן יעזבוה, לא תהיה נשקפת לה כלל סכנת נפשות. ומאידך, לא יעברו על איסור אשת איש, שהוא בכרת ובמיתת חנק, כי הרי "פילגש היתה, ולא אשת איש" (רמב"ן), אלא יעברו, אפילו לדעת המחמירים, רק על איסור לאו "לא תהיה קדשה מבנות ישראל" (דברים כג, יח), שאין בו אלא מלקות¹⁷. ובשעת הסכנה מוטב שיעברו על איסור קל משיעברו על איסור חמור¹⁸.

יתר על כן כתב רלב"ג (התועלת העשירית, בסוף הספר): כשיבוא הכרח להתבע לחטא המשגל האיש והאשה, מתירין האשה קודם האיש לזה, ואעפ"י שתהיה אשת איש, ולזה התיר זה האיש פילגשו להם קודם שיתיר עצמו להם¹⁹.

17. ע"י רמב"ם הלכות אישות פ"א ה"ד, ובהשגת הראב"ד ומ"מ שם; וכן הל' נערה בתולה פ"ב הי"ז והשגת הראב"ד וכ"מ שם; וכן השגת רמב"ן על ספה"מ ל"ת שנ"ה.

18. אעפ"י שאין ראייה לדבר, כי כאן בהכשלת אחרים מדובר, ובגילוי עריות מדובר, זכר לדבר: מי שאחזו בולמוס, מאכילין אותו הקל הקל (יומא פג ע"א).

19. נראה דמקורו מהוריות יג ע"א. וראה רמב"ם הל' מתנות עניים פ"ח ה"ו.

כל השיקולים האלה אולי תופסים מצד קלונו של האיש וחומרת מזימתם של בני הבליעל. מכל מקום יש עוד להבין, הרי עשה זאת שלא מרצונה של הפילגש, אלא בעל כורחה, שנאמר "ויחזק האיש בפילגשו, ויוצא אליהם החורץ" (יט, כה). וכי ראוי לו לאדם להציל נפשו על ידי הפקרת אדם אחר בעל כרחו?²⁰

ונראה אולי דעל שאלה זו כותב רמב"ן "וכבר זנתה עליו". אמנם כן, הוא הלך לבית אביה, לבית לחם, כדי לפייסה ולהשיבה אליו, וגם היא וגם אביה כבר נתפייסו. בכל זאת, אם המדובר בהצלת עצמו, לפי השיקולים שהוא שקל, וגם היא בין כך לא היתה ניצלת מידי המתועבים הללו, והעינוי היה צפוי לה בודאי, אפילו אם הוא ייהרג בידם, נזכר הוא בעובדה, שלא נמחקה מזכרונו, שהיא בעצם כבר הזניחה אותו בעבר בגלל הקפדתו, ומי לידו יתקע שלא תנהג כך גם להבא.²¹

באותו רגע הרגיש האיש שהוא אינו חייב לחשוש לכבודה, ולהכנס לסכנה ודאית מתוך נאמנות אליה. היא לא תעבור שום עבירה, כי באונס יתעללו בה, סכנת מוות אינה צפויה לה, והוא ינצל מידם. וכפילגשו היא משועבדת לו²², ועליה לעשות רצונו. ברור שכל המסקנות מתוך השיקולים הללו אינן יכולות להתקבל להלכה ולמעשה, כי רק ניסינו להצדיק את מעשיו של הלוי מתוך מצבו. ולא נראה שהדברים נכתבו בכתבי הקודש ללמוד מהם הלכה. ויהי רצון, שלא תהיה עוד כזאת בישראל.

20. ואין זה נוגע לסוגיא דנרדף, שאסור לו להציל עצמו אפילו בממון חבירו (ב"ק ק"ז ע"ב), כי שם השאלה היא אם יתחייב לשלם אם הציל עצמו. (ראה תוס' ב"ק ס ע"ב ד"ה מהו; רמב"ם הל' חובל ומזיק פ"ח הי"ג). וכן נראה שאין שאלתנו נוגעת לסוגיא, אם מותר למסור אשה אחת לאנסים, כדי להציל את שאר הנשים (תרומות פ"ח מ"ב), כי הפילגש פנויה היתה, ולא אשת איש, ובין כך היתה נאנסת כשיתפרצו לבית, אפילו אילו לא מסרה להם. וראה תוספתא תרומות פ"ז הכ"ג, ומה שכתבנו לעיל בענין מסירת שמשון על ידי אנשי יהודה לפלשתים.

21. ואולי ניתן בסברא זו לתרץ מה שהקשינו לעיל על מאמר רב חסדא בגיטין (ו ע"ב), הכיצד גרמה הקפדתו של האיש לנפילת רכבות מישראל? דהנה הפקרת הפילגש לבני הבליעל היתה, לפי סברא זו, תוצאה ישירה של בריחתה מביתו בגלל הקפדתו, והפקרתה היא שגרמה ישירות למלחמת האחים. (ההסבר מתוך מו"מ בין בני התורה בביהמ"ד).

22. הפסוקים כו וכו מכנים את האיש "אדוֹנִיָּה". ראה פירוש רבנו ישעיה ומ"ד.